

miştir. Türkçe'ye ilk defa, Gazzâlî ve Hoca-zâde'nin tehâfütleriyle mukayese edildiği doktora çalışması kapsamında Mübahat Türker-Küyel tarafından özetlenerek tercüme edilen eseri daha sonra Bekir Karlığa, Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife*'sinin Türkçe çevirisinin ekinde kısmen tercüme etmiştir. *Tehâfütü't-Tehâfüt*'ün tam Türkçe çevirisini Kemal Işık ve Mehmet Dağ yapmıştır (Samsun 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'küb b. İshak el-Kindî, *Felsefi Rîsâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 2002, s. 142; Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife: Filozofların Tutarsızlığı* (nşr. ve trc. Mahmut Kaya – Hüseyin Sarıoğlu), İstanbul 2005, tür.yer.; a.mlf., *el-Münkız mine'd-dalâl (Mecmû'atü resâ'ili'l-İlmâm el-Gazzâlî, VII için de)*, Beyrut 1409/1988, tür.yer.; İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt* (nşr. M. Bouyges), Beyrut 1930; a.e. (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1980, I-II; a.mlf., *Telhîşu Kitâbi'n-Nefs* (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî), Kahire 1950; a.mlf., *el-Kesf* (nşr. Mahmûd Kâsım), Kahire 1964, tür.yer.; a.mlf., *Faslû'l-makâl: Felsefe ve Din İlişkisi* (nşr. ve trc. Bekir Karlığa), İstanbul 1992, tür.yer.; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzi'l-akl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1399-1401/1979-81, III, 389-439; VIII, 136-243; *Keşfü'z-zunûn*, I, 512-513; G. C. Anawati, *Mü'ellevâtü İbn Rüşd*, Cezayir 1978, s. 93-101; Zeyneb Mahmûd Hudayrî, *Eşeru İbn Rüşd fi felsefeti'l-üşûri'l-vüşâ*, Kahire 1983; Cemâleddin el-Alevî, *el-Metnû'r-Rüşdî*, Dârülbeyzâ 1986, s. 23, 100-101; Abdurrahim Güzel, *Karabâğî ve Tehâfütü*, Ankara 1991, s. 8-14; Hüseyin Sarıoğlu, "İbn Rüşd'ün Bakışıyla Gazzâlî ve Felsefe", *İlmî Araştırmalar*, sy. 3, İstanbul 1996, s. 87-100; Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul 2004, s. 425-426; Mustafa Çağrıncı, "İbn Teymiyye'nin Bakışıyla Gazzâlî-İbn Rüşd Tartışması", *İTED*, IX (1995), s. 77-126.

HÜSEYİN SARIOĞLU

TEHALLUS

(التخلص)

Şiir ve nesirde tema ve konular arasında münasebet düşürerek geçiş yapma anlamında bedî' terimi.

Sözlükte "hâlis ve katkısız olmak; tehlike vb. şeyden kurtulmak; varmak, ulaşmak" anlamlarındaki **hulûs** (**halâs**) kökünden türeyen **tehallas** "kurtulmak, bir şeyden ayrılıp diğerine geçmek" demektir (*Lîsânü'l-ʿArab*, "İlş" md.). Edebiyatta tehallas, kasidede giriş bölümünden sonra asıl konuya geçişte ve kasidenin bölümleri arasında münasebet kurarak geçiş yapma sanatıdır. Tehallusun karşıtı olan **iktidâb** ise münasebet düşürmeden "soğuk geçiş" yapmaktır. Tehallas için bazı müellifler "hüsn-i tehallas, berâat-i tehallas,

tahlîs, hurûc, hüsn-i hurûc" gibi terimler kullanmıştır. Belâgat erbabı, edip ve şairin sözünün başlangıç, asıl konuya geçiş ve sonuç bölümlerinde -bahçede en güzel çiçekleri araştırıp devşiren kimse gibi- daha hoş lafızlar, daha uyumlu mânâ ve daha düzgün bir dizim ortaya koymasının önemini vurgulamıştır. Tehallusun bu nitelikte olmasının sebebi, sözü dinleyen veya okuyan kişinin girişten asıl konuya geçişin nasıl olacağını merakla beklemesini, söz konusu geçişin iki tarafla da uyuşan hoş bir ifade ile olması halinde onun ilgisini çekip sözün devamını şevkle dinlemesini veya okumasını sağlamaktır (Kazvînî, s. 596; Teftâzânî, s. 376-377; Abdünnâfi İffet, II, 237, 239).

Tehallusu "hüsnü'l-hurûc" adıyla ilk defa ele alan müellif Sa'leb (ö. 291/904) olmuş, övgüye münasebet düşürerek geçiş yapmakla ilgili birçok beyit zikretmiş, kadîm Arap şairlerinin hâkim üslûbunun girişten asıl konuya münasebet düşürmeden soğuk geçiş yapmak olduğunu, onların eski konak yerleri kalıntıları ve deve tasviri, dostlardan ayrılık, çöl yolculuğu ve bunun sıkıntılarını tasvirinden sonra asıl konuya "... اذكر كذا ... عد عنذا ... دع ذا (bırak bunu ..., geç bunu ..., sen şundan söz et ...) gibi klişelerle geçtiklerini kaydetmiştir (*Kavâ'idü's-şif'r*, s. 57-58). Sa'leb'in öğrencisi İbnü'l-Mu'tez de konuya aynı nitelemeyle değinmiş (*el-Bedî'*, s. 155-156), İbn Tabâtabâ tehallusun müvelled şairlerin icadı olduğunu, kadîm şairlerin üslûbunun iktidâb niteliği taşıdığını kaydeder (*İyârü's-şif'r*, s. 111). Arap dili ve edebiyatı eleştirmenlerinden Hasan b. Bişr el-Âmidî, Ebû Temmâm ile Buhtürî'nin nesîbden methe geçiş yaptıkları başarılı ve başarısız tehalluslarına dair çok miktarda örnek sıralamış (*el-Muvâzene*, II, 291-328) ve bu konuda Buhtürî'nin üstünlüğünü belirtmiştir (*a.g.e.*, II, 328). Halbuki Buhtürî'nin kadîm şairlerin geleneğine uyduğu için şiirlerinde hâkim üslûbun soğuk geçiş olduğu yaygın bir kanaattir (Bâkîllânî, s. 56). Ebû Ali el-Hâtimî şiiri insan bedenine benzetmiş, şiirin bölümleri birbiriyle uyuşup kaynaşmaz, nesîb medihten ve diğer bölümlerden ayrı ve kopuk durumda kalırsa hastalıklı beden gibi şiirin de güzelliğini kaybedeceğini söylemiştir (*Hilyetü'l-muḥâdara*, I, 215).

İbn Reşîk, hurûcla istitrat arasında benzerlik bulunmakla birlikte istitratla farklı bir konuya geçilip açıklama yapıldıktan sonra ilk konuya dönüldüğünü, hurûcda ise durumun bunun aksi olduğunu belirtmiş, tehallas konusunda en başarılı örnek-

leri Mütenebbî'nin verdiğini, fakat onun da düşük ve çirkin intikallerine rastlandığını ileri sürmüştür. İbn Reşîk'e göre tehallas vasfını almaya en lâyık olan türün şairin bir temadan diğerine geçtiği, ardından ilk temaya döndüğü, daha sonra diğer bir temaya girdiği ve onun ardından ilk geçtiği temaya devam ettiği türdür. Nitekim Nâbiga ez-Zübyânî, Hîre Kralı Nu'mân b. Münzir'e özür beyanı için yazdığı "Kasîde-i İ'tizârîyye"sinde (Aynîyye) nesîb bölümünden özür beyanına tehallas etmiş, daha sonra kendi halinin tasvirine geçmiş, ardından eski konuyu sürdürmek üzere özür beyanına geçiş yapmıştır. Böylece şair kasidenin sonuna kadar tahallustan tehallusa geçiş yapmıştır (*el-ʿUmde*, I, 208-210). İbn Reşîk, "ilmâm" diye anılan türde nesîbin arasına methin girmesinden sonra nesîbe dönüldüğünü, ardından tekrar medhe dönüş yapıldığını bir örnekle açıklamıştır (*a.g.e.*, I, 210).

Ziyâeddin İbnü'l-Esîr nazımda ve nesirde tehallusu "şairin nesîbden methe, nesîbi methin sebebi kılarak ve kasidenin tek kalıba dökülmüşçesine bütünlüğünü sağlayacak şekilde ilgi kurarak geçiş yapması" şeklinde tanımlamış, tehallusun nesirde daha kolay, nazımda vezin ve kafiye sebebiyle daha zor olduğunu ifade etmiştir. Nizâmülmülk'ün saray şairlerinden Ebü'l-Alâ Muhammed el-Gânimî'nin, Kur'an-ı Kerim'de tehallusun bulunmadığı iddiasını yanlış bir görüş diye niteledikten sonra Kur'an'da belâgatla ilgili her tür güzelliğin yer aldığını; onda va'z, tezkir, inzâr, cennetle müjdelemekten emir ve nehye, va'd ve vaide, muhkemden müteşâbihe, peygamberlerin ve meleklerin tasvirinden şeytanın yerilmesine güzel geçişlerin yapıldığını belirtmiş, Kur'an'dan, şiirden ve kendi risâlelerinden örnekler vermiştir (*el-Meşelû's-sâ'ir*, III, 147-164). İbn Ebü'l-İsba' el-Misrî, "berâat-i tehallas" başlığıyla ele aldığı tehallusu "şairin kasidesinin girişinde yer verdiği nesîb, fahr, tasvir, edep, zühd, mücün ve diğer temaların sonunun methin ilk beytiyle kaynaşması" biçiminde tanımlamış ve kaynaşma işlevi gören ifadenin (tehallas) bir veya iki beyitte gerçekleştirilebileceğini kaydetmiş, i'câz erbabına göre bunun ince bir i'câz vechi olduğunu, Kur'an'da bol miktarda bulunduğunu, Kur'an'da ilk bakışta ilgisiz gibi görünen konular arasında düşünülmediği takdirde hayret uyandıracak türden ince ve derin münasebetlerin görüleceğini açıklamış, Kur'an'dan ve şiirden birçok örnek vermiştir. Kadîm şairlerden ilk defa tehallu-

TEHALLUS

sa dair örnek zikreden kişinin Züheyr b. Ebû Sülmâ olduğunu belirten İbn Ebû'l-İsba' müteahhir dönem şairlerini tehallus konusunda üstün ve zayıf diye iki gruba ayırmış; Ebû Nüvâs, Müslim b. Velîd, Ebû Temmâm ve Mütenebbî'yi üstün niteliklilerden sayarak onlardan örnekler sıralamıştır (*Bed'ü'l-Kur'ân*, s. 167-168; *et-Taḥrîr*, s. 433-438). Hatîb el-Kazvîni belâgata mülhak bir konu şeklinde tasnif ettiği tehallus için Ebû Temmâm, Müslim b. Velîd ve Mütenebbî'den örnekler vermiş (*el-İzâh*, s. 596-597), *Telḥîs* şâirleri de onu izlemiştir. Teftâzânî "emmâ ba'dü, ve ba'dü, hâzâ ve, zâlike ve, hâzâ bâbü, hâzâ faslu, eyzan, nahvü" gibi kelime ve terkiplere iki söz arasında bir bakıma ilgi kurdukları, bir bakıma da onları birbirinden ayırdıkları için "tehallusa yakın iktidâb" adını vermiştir (bk. İKTİDÂB).

Âyet ve sûrelerin tenâsübüne, aralarındaki ilgi ve sıralanışa ilişkin birçok eser yazılmış, bu konuda tefsir kitaplarında açıklamalara yer verilmiştir. Belâgat erbabı tehallus sanatı çerçevesinde ilâhî beyanlardaki münasebetleri araştırmış ve tatminkâr çalışmalar yapmıştır. Ziyâeddin İbnü'l-Esîr ile ondan faydalanan Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed-Billâh el-Alevî, Şuarâ sûresinde Hz. İbrâhim'in babasına ve kavmine yönelik hak dine davet hitapları, İbrâhim'in ebedî kurtuluşu talep eden duası ve müşriklerin âhiretteki acıklı durumunu konu alan otuz dört âyetlik bölümde (26/69-102) on kadar tehallus örneği tesbit etmiştir (*el-Meşelü's-sâ'ir*, III, 153-154; *et-Turâz*, II, 331-340). Yûsuf sûresinde giriş niteliğinde iki âyetin ardından hikâyelerin en güzelinin en güzel anlatışla nakledileceğinin söylenmesi güzel bir tehallustur. Hikâyenin "en güzel" diye nitelendirilmesi içerdiği bütün olayların kurtuluşla sonuçlanması bakımındandır. Yûsuf'un kuyuya atılması ve kurtulması, köle olarak satılması ve evlât edinilmesi, azizin eşinin göz koymasından Allah'ın onu koruması, zindana atılması ve oradan çıkması, babasının görmeye gelmesi ve sonuçta gözünün açılması gibi.

Arap edebiyatında konudan konuya münasebet düşürerek geçiş yapılması genellikle bir veya iki beyitte gerçekleşir. Mualakât şairlerinden Züheyr b. Ebû Sülmâ, kendi malından ödediği kan bedelleriyle Abs ve Zübân kabileleri arasında barışı sağlayan Herim b. Sinân'ın övgüsüne şu tehallus beytiyle geçiş yapmıştır: "إِنَّ الْبَخِيلَ مَلُومٌ / إِنَّ الْبَخِيلَ مَلُومٌ / إِنَّ الْبَخِيلَ مَلُومٌ / إِنَّ الْبَخِيلَ مَلُومٌ" (Şüphesiz ki cimri bulunduğu her yerde yerilir ve kınanır, ama Herim böyle değildir; her halinde, varlık-

ta ve yoklukta daima cömert ruhludur). Meymûn b. Kays el-A'sâ gazelden Hîre Kralı Esved b. Münzir'in methine şöyle geçmiştir: "لَا تَشْكِي إِلَيَّ وَانْتَجِبِي الْأُمَّ ... / وَدَّ أَهْلَ النَّدَى ... / وَأَهْلَ النَّعَالِ" (Ey yâr, bana şikâyet edip durma da ihsan için Esved'e git / Cömertlik, lutuf ve faziletlerin sahibi olan Esved'e). Aşırı cömertliği sebebiyle elinde avucunda bir şey kalmayan Hâtîm et-Tâi' geçim darlığından şikâyet eden hanımına seslenirken gazelden Benî Bedr'in methine şöyle geçmiştir: "إِنَّ / كُنْتُ كَارِهَةً لِمَيْشَتْنَا / هَاتِي فَحَلِّي فِي بَنِي بَدْرٍ" (Yaşayışımızı beğenmiyorsan / Git de Benî Bedr arasında yerleşip yaşa). Beşşâr b. Bürd'ün Nazâm'ın adamlarından Mollavî'nin kardeşi Ubeydullah b. Kuz'a'nın hicvine geçişi de güzel bir örnektir:

"خَلِيلِي مِنْ جَرَمِ أَعْيُنَا أَحَاكِمَا
عَلَى دَهْرِهِ إِنْ الْكَرِيمِ مَعِينِ
وَلَا تَبْخَلَا بِخَلِّ بْنِ قَرْعَةَ ، إِنَّهُ
مَخَافَةٌ أَنْ يَرْجِيَ نَدَاهُ حَزِينِ
إِذَا جَنَّتْهُ فِي الْحَقِّ أَعْلَقَ بِأَبِهِ
فَلَمْ تَلْقَهُ إِلَّا وَأَنْتَ كَمِينِ"

(Cemli dostlarım, yardım edin kardeşinize / Zor gününde, cömert kişi yardım eden kimsedir // Sakın İbn Kuz'a gibi cimrilik etmeyin, çünkü o / İhsanı istenecek korkusuyla hep üzgün durur // Gerçekten muhtaç olarak ona gelecek olsan karpasını kapar / Artık sen onu kendini gizleyip görülebilirsin).

Buhtürî'nin teşbîdden Ebû'l-Abbas b. Bistâm'ın övgüsüne geçişi de tehallusun güzel örneklerinden sayılmıştır:

"هَلِ الشَّبَابُ مَلَمٌ بِي فَرَاجِعَةٌ
أَيَامُهُ لِي فِي أَعْقَابِ أَيَامِ
لِوَأَنَّهُ نَائِلٌ عُمَرُ يَجَادِبُهُ
إِذْ أَنْطَلَبْتَهُ عِنْدَآئِنِ بَسْطَامِ"

(Gençliğim bir süre için beni ziyaret eder de geri döner mi / Bana günleri, o geçen günlerin ardından // Şayet gençlik ihsan edilen bir bağış olsaydı / Onu Bistâmoğlu'ndan isterdim elbet).

Mütenebbî'nin şairliğiyle övünmesinden Seyfûddevlî'nin methine geçişi de çok güzel bulunmuştur:

"خَلِيلِي إِنِّي لَا أَرَى غَيْرَ شَاعِرٍ
فَلِمَ مَهْمِ الدَّعْوَى وَمَيِّ الْقَصَائِدِ
فَلَا تَعْجَبْ إِنْ السِّيَوفِ كَثِيرَةٌ
وَلَكِنَّ سَيْفَ الدَّوْلَةِ الْيَوْمَ وَاحِدٌ"

(Dostlarım, benden başka şair bulunacağını sanmıyorum / Peki, şairlik iddiası niçin onlardan da kasideler hep benden? // Kılıçların çok oluşuna bakıp aldanmayın / Devletin kılıcı [Seyfûddevlî] bir tanedir bugün).

Ebû Temmâm'ın şu beyitleri tehallus konusunda en başarılı ve yaygın örneklerdendir. Arkadaşlarıyla Horasan Valisi Abdullah

b. Tâhir'e giden şair yolculuk tasvirinden valinin methine geçmektedir:

"يَقُولُ فِي قَوْمِ صَحْبِي وَقَدْ أَخَذْتُ
مَنَا السَّرَى وَخَطَا الْمَهْرِيَّةَ الْقَوْدِ"

أَمَطَّلَعَ الشَّمْسُ نَوِي أَنْ تَوَّمَّ بَنَا
فَقُلْتُ: كَا، وَلَكِنْ مَطَّلَعَ الْجُودِ"

(Kümis'e geldiğimizde arkadaşlarım diyor: Bizi yorgun bitkin düşürmüşken / Gece yolculuğu ile sırt ve boyunları uzun asil develerin adımları // "Güneşin doğduğu yöne mi bizi götürmek niyetindedin?" Dedim: "Hayır hayır, fakat cömertliğin doğduğu yöne").

Müslim b. Velîd'in gazelden Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî ile oğlu Ca'fer'in methine geçişi de meşhur bir örnektir:

"أَجَدَّكَ مَاتَدْرِينَ أَنْ رَبَّ لَيْلَةٍ
كَأَنَّ دَجَاهَا مِنْ قَرُونِكَ يَنْشُرُ"

سَهْرَتْ بِهَا حَتَّى تَجَلَّتْ بَعْرَةٌ
كَغَرَّةٍ يَحِي حَيْنَ يَذْكُرُ جَعْفَرُ"

(Bahtına kurban yâr, bilmez misin? Nice gece var ki / Sanki karanlığı zülûflerinden yayılmada // Uykularım kaçtı onda, sonunda açıldı bir parlaklık ile [güneş] / Ca'fer denince Yahyâ'nın yüzünde beliren parlaklık gibi) (hadis, Hz. Ali'nin sözleri ve edebî risâle gibi nesir örneklerinde tehallus için bk. Yahyâ b. Hamza el-Alevî, II, 340-344).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâbîga ez-Zübânî, *Divân* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 31-34; Meymûn b. Kays el-A'sâ, *Divân* (nşr. M. Ahmed Kâsim), Beyrut 1415/1994, s. 272-273; Kâ'b b. Züheyr, *Divân* (nşr. Hannâ Nasr el-Hittî), Beyrut 1412/1992, s. 129; Ebû Nüvâs, *Divân* (nşr. İliyyâ el-Hâvî), Beyrut 1987, I, 528-529; II, 485; Ebû Temmâm, *Divân* (nşr. M. Abduh Azzâm), Kahire 1951, I, 212, 228-230, 271; III, 289-290; a.e. (nşr. Râcî el-Esmer), Beyrut 1414/1994, I, 298, 419; Buhtürî, *Divân* (nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafî), Kahire 1977, I, 85; III, 1506; IV, 2096, 2420; Sa'leb, *Kavâ'idü's-şî'r* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1995, s. 56-58; İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedrî* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Beyrut 1410/1990, s. 155-156; Ebû'l-Hasan İbn Tabâtâbâ, *İlyârü's-şî'r* (nşr. Tâhâ el-Hâcîrî – M. Zağlûl Sellâm), Kahire 1956, s. 111; Mütenebbî, *Divân* (Ukberî, *et-Tibyân fi şerhî'd-Divân* içinde, nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Beyrut 1397/1978, IV, 112-113; Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Muvâzene* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1380/1961, II, 291-330; Hâtîmî, *Ḥilyetü'l-muḥâḍara* (nşr. Ca'fer el-Kettânî), Bağdad 1979, I, 215; Bâkılânî, *İ'câzû'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 56; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1353/1934, I, 191, 206-211; Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meşelü's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Havfî – Bedevî Tabâne), Riyad 1404/1984, III, 147-164; İbn Ebû'l-İsba', *Bed'ü'l-Kur'ân* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1392/1972, s. 167-171; a.mlf., *Taḥrîrû'l-Taḥbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 433-438; Şürûhu't-Telḥîs, Kahire 1937, IV, 535-540; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 596-597; Tîbî, *et-*

Tibyân fi 'ilmi'l-me'âni ve'l-bed' ve'l-bejân (nşr. Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî), Beyrut 1407/1987, s. 461-463; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *el-Turâzû'l-mütezammin li-esrâri'l-belâga*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 330-347; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâ'idü'l-müşevvi' ilâ 'ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1327, s. 140; Teftâzânî, *el-Mu'âvvel*, İstanbul 1304, s. 375-378; Süyûtî, *Mu'tere-kû'l-aqrân fi i'câzi'l-Kur'ân* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 60; Abdünnâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 237, 239; Ahmed Matlûb, *Mu'cemû'l-muşâlahâti'l-belâgiyye ve te'âvürühâ*, Beyrut 1996, s. 229-233.

İSMAIL DURMUŞ

TEHÂNEVÎ

(التهانوي)

Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed
Hâmîd et-Tehânevî el-Fârûkî
(ö. 1158/1745'ten sonra)

Keşşâfû iştlâhâti'l-fünûn ve'l-ucûm
adlı ansiklopedik eseriyle tanınan

Hintli âlim

(bk. KEŞŞÂFÜ İSTİLÂHÂTİ'L-FÜNÛN
ve'l-ULÛM).

TEHÂRÛC

(التحارج)

Bedel karşılığında
mirastan çekilme anlamında
fıkıh terimi.

Sözlükte “karşılıklı olarak çıkmak” anlamındaki **tehârûc** fıkıhta mirasçının bir bedel alıp mirastan çekilmesini ifade eder (Cürcânî, s. 236; İbn Âbidînzâde, VIII, 261). Bedel karşılığı mirastan çekilene **hâric** veya **muhârec**, bedel ödeyerek onun yerini alana **muhâric** denir. İslâm hukukuna göre, mirasçılardan biri veya birkaçı diğer mirasçılardan bir kısmı veya tamamı lehine terekeden hiçbir şey almadan miras hakkından vazgeçebileceği gibi muayyen bir şey almak veya terekenin şâyi bir cüzünü talep etmek suretiyle yahut diğer mirasçılardan kendi mallarından verecekleri bir bedel karşılığında mirasçılıktan çekilebilir. Fıkıh eserlerinde **tehârûc** “bir bedelle mirastan çekilme” anlamında kullanılmakla birlikte hiçbir şey almadan mirastan çekilmesi de bu terimle ifade eden müellifler vardır. **Tehârûc** teriminin daha çok müteahhir Hanefî literatüründe kullanıldığı, diğer mezheplerde konunun “sulh anî't-terike” vb. lafızlarla ifade edildiği görülür. Fakihler **tehârûc** bey' hükümlerinin câri olduğu bir sulh anlaşması niteliğinde gördüklerinden bu konu fıkıh eserlerinde genellikle sulh bölümünün sonunda bir fasılda ele alınır. Bazı fakihler “mûsâ leh”in anlaş-

mayla terekeden çıkmasını da **tehârûc** saymıştır. **Tehârûc**, ortak mülkiyette paydaşlardan birinin bedel karşılığında bu hakından vazgeçmesini de anlatır. Bir rivayette İbn Abbas'ın “yetehârecü” fiilini gerek paydaşlar gerekse mirasçılar hakkında kullandığı görülmektedir (Buhârî, “Havâât”, I; “Şulh”, 13). Aynı kökten türeyen **muhârece**, **tehârûc** mânasına geldiği gibi “kölenin kazancından belli bir miktarı (haraç) efendisine vermesi üzerine yapılan anlaşma” anlamında da kullanılır. Hz. Osman döneminde vefat eden Abdurrahman b. Avf'ın eşi Tümeâdir bint Asbağ 80.000 dirhem karşılığında miras hakkından vazgeçmişti (İbn Sa'd, III, 136).

Bir mirasçı, terekeden veya diğer mirasçılardan herhangi bir şey almadan onların tamamı lehine mirastan çekilirse meseleye mirasçı olarak dahil edilir, fakat payı ortak paydadan (mahreç) çıkarılır ve kalan miktar meselenin mahreci kabul edilir. Meselâ zevce, anne, kız kardeş ve erkek kardeşin mirasçı olduğu bir meselede payların dağılımı sırasıyla 9/36, 6/36, 7/36 ve 14/36 iken erkek kardeşin mirasçılıktan çekilmesi durumunda ortak payda (36-14=) 22 ve diğerlerinin payları sırasıyla 9/22, 6/22 ve 7/22 olur. Birden fazla vâris mirasçılıktan çekildiğinde de bu usul geçerlidir. Mirasçı, diğer vârislerin muvafakati üzerine terekeden payını yahut payından ek-sik veya fazla bir şeyi alarak çekilirse işlem yine aynı usulle yapılır. Mirasçılardan biri veya birkaçı lehine de mirastan çekilmek mümkündür. Çekilen mirasçı kendi payının, lehine çekildiği mirasçılar arasında hangi oranlarda paylaştırılacağını belirtmişse o oranlarda paylaşılır, belirtmemişse lehlerine çekildiği mirasçılara payları oranında taksim edilir. Mirasçılardan biri kendi mülkünden bir şey ödeyip diğer mirasçılardan birinin veya birkaçının çekilmesini sağladığı takdirde işlem yukarıda olduğu gibi bütün mirasçılardan dahil edildiği bir mesele olarak kurulur, çekilenin ya da çekilenlerin payları çekilmeyi sağlayan mirasçıya verilir. Çekilmeyi sağlayan mirasçılar birden fazla ise ve farklı kıymetlerde mal vererek bir ya da birkaç mirasçının çekilmesini sağlamışlarsa bu durumda da mirasçılardan tamamı meseleye dahil olur. Çekilenlerin payları çekilmeyi sağlayanlar arasında ödemeleri oranında paylaşılır. Meselâ çekilmeyi sağlayan üç mirasçıdan biri çekilene ödenen miktarın altıda birini, diğeri altıda ikisini, bir diğeri altıda üçünü ödemişse çekilenin ya da çekilenlerin paylarını kendi aralarında bu oranlara göre paylaşır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 136; Mutarrızî, *el-Muğrib fi tertibi'l-mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî – Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, I, 250; Cür-cânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, Kahire, ts. (Matbaatü Ferrecullah Zekî el-Kürdî), s. 236-238; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Beyrut 1398, V, 84-85; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), III, 315-317; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), V, 642; İbn Âbidînzâde, *Kurretü 'uyûni'l-aşyâr*, Kahire 1386/1966, VIII, 261; Hüseyin Fehmi, *Zübdetü'l-ferâiz*, İstanbul 1290, s. 24-26; Mahmud Esad Seydişehrî, *Ferâidü'l-ferâiz*, İstanbul 1301, s. 334-346; Adalı Hâce Muhammed Hilmi, *Keşşû'l-ferâiz*, İstanbul 1308, s. 582-601; Sâlih Efendi, *Ceride-i Ferâiz*, İstanbul 1318, s. 153-157; Filibeli Ahmed Hulûsi, *Fetâvâ-yı Ferâiziyye*, İstanbul 1311, s. 72; İbrahim Ethem, *Kânûn-i Medeniye Göre Mukayeseli Yeni Miras Taksim Rehberi*, İstanbul 1928, s. 139-141; Ali Himmet Berki, *Miras ve İntikal*, Ankara 1948, s. 111-113; a.mlf., *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, İstanbul 1954, s. 114-115; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Dimaşk 1967-68, I, 555-556; Bilmen, *Kamus*?, V, 212, 348; Haseneyn Muhammed Mahlûf, *İslamda Miras Hukuku* (trc. Ali Hastaoğlu – Tahsin Feyizli), Ankara, ts. (Gaye Matbaası), s. 214-224; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, İzmir 2008, s. 47, 198-205; “Tehârûc”, *Mv.F*, XI, 5-16.

HAMZA AKTAN

TEHCİR

(تهجير)

Bilhassa Ermeniler'in
1915'teki sevk ve iskânı
ifade eden terim.

Sözlükte “göç ettirmek” anlamındaki **tehcir**, kökü olan **hicret** kelimesinin de işaret ettiği gibi zorunlu bir göç harekettir. Bu tür göçürmeler, Osmanlılar'ın dışında diğer imparatorluklarda da görülen bir iskân ve cezalandırma yöntemi olup Osmanlılar'da bu kelimenin fazla bir kullanım alanı yoktur. Kitlesele sevk ve nakilleri tanımlamak için daha çok **sürgün** tabirine yer verilmiştir. Bireysel cezalandırmaları ifade etmek üzere **nefy** ve **iclâ** gibi kelimeler kullanılmıştır (bk. SÜRGÜN). **Tehcîr**, Osmanlı Devleti'nde bir iskân metodu olarak kullanılan sürgün uygulamasıyla esasta büyük ölçüde örtüşür. **Tehcîr**, özellikle I. Dünya Savaşı esnasında çeşitli unsurlara uygulanan geçici sevk ve iskânı ifade etmek için gündeme gelmiş olmakla birlikte bir tarih terimi olarak özeldir 1915'te Ermeniler için bu anlamdaki uygulamayı tanımlar. Fakat bunların zorunlu sevk ve iskânıyla ilgili çıkarılan kanun metninde **tehcir** kelimesi geçmez. Yabancı dillerde **tehcir** karşılığında genelde **déportation** kullanılır. Bu kelime öncelikle “yurt dışına